

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ПАБАТ Вікторія Вікторівна

**Формування естетичних почуттів дітей
дошкільного віку засобами народної
казки**

Спеціальність 13.00.01 - теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1997

04
37(100)(091)

AB 36.873

Дисертацією є рукописом. ЛННБ України ім.В.Стефаника

Робота виконана в Інституті п

00760975 (Y)

Науковий керівник: - доктор філософських наук, професор,
дійсний член АПН України
Зязюн Іван Андрійович

Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор
член-кореспондент АПН України
Вільчковський Едуард Станіславович

- кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник
Соломаха Світлана Олександрівна

Провідна установа: Київський університет імені Тараса Шевченка

Захист відбудеться "28" лютого 1997 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02 в Інституті педагогіки АПН України за адресою: 252001, м.Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 8.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту педагогіки АПН України.

Автореферат розіслано "27" січня 1997р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

М.П.Легкий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Державна національна програма "Освіта" /"Україна XXI століття"/ одним із першорядних завдань визначила піднесення пріоритету дошкільного виховання, формування ставлення до ранніх етапів життя дитини як до найбільш відповідальних. Це має винятково важливе значення, оскільки становлення, формування та розвиток естетичних почуттів, когнітивних здібностей, художніх інтересів, фантазії, оволодіння практичними навичками найінтенсивніше відбувається саме у дитинстві. Але у педагогічній літературі недостатньо висвітлений взаємозв'язок естетичних емоцій і почуттів із інтелектуальним розвитком дитини, не виділяється мотиваційна роль естетичних почуттів у креативній діяльності дошкільників. Такий відрив естетичного почуття, як одного із високих виявів духовного життя людини, від інтелекту, мислення процесу пізнання об'єктивного світу призводить до формалізму в естетичному вихованні дошкільників.

Традиційна організація навчально-виховного процесу дітей дошкільного віку, орієнтована переважно на розвиток інтелекту вихованців, не дає змоги повною мірою враховувати і формувати естетичні почуття дошкільників. Це зумовлює недостатній емоційно-почуттєвий розвиток дитини, відсутність умінь правильно розуміти почуття інших людей і адекватно реагувати на них. Водночас саме дошкільний вік є оптимальним щодо формування основ естетичного досвіду особистості та естетичних почуттів дитини, на що звертали увагу у своїх дослідженнях вчені Л.А. Венгер, В.С. Мухіна, О.В. Запорожець та ін.

Зміст естетичного почуття з точки зору психології та естетики розглядали Л.С. Виготський, Б.І. Додонов, С.Х. Раппопорт, Б.М. Теплов, Г.Х. Шингаров, Л.Г. Юлдашев, П.М. Якобсон. Проблеми розвитку естетичних почуттів у контексті естетичного виховання

особистості присвячено ряд наукових досліджень як класиків педагогічної науки /С.Ф.Русова, В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський, О.О.Фльоріна, С.Т.Шацький/, так і сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених /Л.І.Божович, Н.О.Ветлугіна, Н.С.Вітковська, Д.М.Джола, Т.Г.Зайцева, І.А.Зязюн, Д.Б.Кабалевський, О.С.Канарський, М.І.Кіященко, Л.Г.Коваль, А.Г.Ковальов, М.Л.Лейзеров, С.І.Науменко, Д.Ф.Ніколенко, Л.М.Проколієнко, В.І.Самохвалова, А.Б.Щербо, Д.Бест, Р.Гібсон, Л.Кнайт/.

Досліджено особливості формування у дошкільників естетичних почуттів до різних видів художньої творчості, природи тощо /А.А.Грибовська, С.І.Калантарова, С.П.Козирева, Р.А.Мірошкіна, І.А.Старкова, Н.Г.Тагільцева, О.М.Янакієва/. Водночас вивчення показало, що ступінь висвітлення питання про утворення, розвиток та розкриття почуттєвих станів особистості ще недостатній.

Цікавою є колективна праця лабораторії дошкільного виховання Інституту педагогіки АПН України "Планування навчально-виховної роботи з дітьми у дошкільному закладі"/Н.І.Баглаєва, М.І.Мельничук, Т.І.Науменко, З.П.Плохій/, де, зокрема, особливу увагу привертають підходи до формування почуттів у процесі використання народних ігор.

Значний інтерес становить робота А.Г.Теслінова, в якій гармонійний цілісний розвиток дошкільника трактується як рівноправна єдність інтелектуального, інтуїтивного, логічного, творчого, почуттєвого, вольового, валеологічного компонентів, котра реалізується через створення спеціальних сфер досвіду дитини у вигляді різноманітних занять.

Однак, до цього часу відсутня науково обгрунтована методична система формування естетичних почуттів дошкільників. Підкреслимо, що для розробки своєрідного практикуму естетичних почуттів надзвичайно важливою є проблема змістового компонента виховної системи. У цьому контексті важливе значення мають ро-

боти С.Ф.Русової, В.О.Сухомлинського, в яких акцентується необхідність глибоко продуманого впровадження українських народних казок у педагогічний процес, та зазначається, що казки можуть бути різними за зовнішньою формою і змістом, але функціонально-мотиваційні процеси в них строго логічні та незалежні від етносу, релігії тощо.

Казка стала об'єктом дослідження фольклористики, літератури, педагогіки, психології, філософії, лінгводидактики. Вивчалися різноманітні її аспекти: жанрові особливості /В.О.Бахтіна, О.Ю.Бріцина, Л.Ф.Дунаєвська, Є.Г.Мелетинський, С.В.Мишанич, Е.В.Померанцева, В.Я.Пропп, В.А.Юзвенко та інші/, естетичне та культурологічне значення /О.Б.Величко, І.Ільїн, М.І.Чумарна та інші/, сприймання та розуміння казки дітьми /Л.А.Венгер, Н.Ф.Виноградова, Л.М.Гурович, О.В.Запорожець, О.О.Карабанова, Н.С.Карпінська, Е.П.Короткова, Л.С.Славіна, Л.П.Стрілкова, Б.М.Теплов, Н.О.Циванюк, П.М.Якобсон та інші/, виховний потенціал казки /Р.Й.Жуковська, М.М.Коніна, С.А.Литвиненко, І.Павлова, О.І.Соловійова, Л.П.Стрілкова, О.П.Усова та інші/, вплив казки на творчий та мовленнєвий розвиток дітей /Н.С.Бібко, О.М.Жаленко, П.Д.Зеленгур, Л.О.Колунова, Н.Н.Насруллаєва, Н.П.Орланова, Л.І.Фесенко та інші/ тощо. Але дослідники не розглядали педагогічні умови використання українських народних казок для формування почуттів, хоча казка є винятково сприятливим матеріалом для емоційно-почуттєвого розвитку особистості. Сюжетна лінія, персонажі, яскраві фантастичні образи дуже цікавлять дошкільників, а описані у казці переживання, почуття, стосунки героїв можуть виступати для дітей своєрідним індикатором і регулятором власної поведінки.

Актуальність проблеми і необхідність її розв'язання в аспекті завдань дошкільного виховання зумовили вибір **теми** дисер-

таційного дослідження "Формування естетичних почуттів дітей дошкільного віку засобами народної казки".

Об'єкт дослідження - процес естетичного виховання дошкільників.

Предмет дослідження - педагогічні умови формування естетичних почуттів дітей 5-6 років засобами української народної казки.

Мета дослідження - виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови ефективного формування естетичних почуттів дошкільників засобами української народної казки.

Виходячи із поставленої мети та теоретичного аналізу проблеми визначена **гіпотеза** про те, що ефективність формування естетичних почуттів дошкільників значно підвищиться за умови моделювання почуттєвих станів особистості, відображених в українських народних казках, та врахування психолого-фізіологічних особливостей дитини.

Відповідно до предмета, мети та гіпотези визначено основні **завдання** дослідження:

1. З'ясувати особливості вияву емоцій і почуттів у становленні та розвитку особистості.
2. Розкрити педагогічні можливості українських народних казок щодо моделювання почуттєвих станів дошкільників.
3. Розробити критерії та показники сформованості почуттів у дітей 5-6 років засобами української народної казки.
4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель формування естетичних почуттів дошкільників, виявити педагогічні умови її реалізації.

Методологічною основою дослідження є положення психологічної теорії особистості, зокрема педагогічної і вікової психології щодо розвитку дитини у дошкільному віці; наукові теорії пси-

хологічної структури почуттєвих станів; про взаємозв'язок розвитку емоцій та почуттів із процесом становлення особистості, про вивчення вікових та індивідуально-типологічних особливостей дітей, їх урахування в організації естетичного виховання.

Теоретичну базу дослідження становлять психологічні та педагогічні концепції загального розвитку особистості /Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, С.Л.Рубінштейн/; естетичного виховання у контексті цілісного розвитку дошкільників; праці філософів про гармонійну єдність емоційно-почуттєвого та раціонального як визначальну рису кожного індивіда.

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези використовувався **комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження:**

- аналіз, порівняння та узагальнення даних з проблеми дослідження на основі вивчення філософської, педагогічної, психологічної та методичної літератури, робіт із фольклористики, репертуару дитячих театрів;
- спостереження, вивчення та узагальнення масового педагогічного досвіду виховання дошкільників;
- ретроспективний аналіз власного педагогічного досвіду;
- спостереження за виховним процесом у дитячих дошкільних закладах;
- констатуючий та формуючий педагогічний експеримент;
- анкетування вихователів та батьків;
- опитування та тестування учасників експерименту;
- аналіз відеозаписів занять, статистичні методи обробки експериментальних даних.

Дослідно-експериментальна робота проводилась протягом 1993-1996 років на базі дошкільних закладів № 16, 72, 163, 307, 698 м.Києва та № 15, 41, 60 м.Полтави.

Всього дослідженням було охоплено 412 дітей старшого дошкільного віку, 104 вихователі, 270 батьків.

ДОСЛІДЖЕННЯ здійснювалось в три етапи, кожний охарактеризовано у роботі.

Наукова новизна роботи полягає:

- у виявленні моделей почуттєвих станів в українських народних казках;
- у обґрунтуванні моделі формування естетичних почуттів особистості засобами української народної казки;
- у розкритті педагогічних умов практичної реалізації процесу формування естетичних почуттів дошкільників.

Теоретична значущість роботи полягає:

- у визначенні етапів процесу формування почуттєвого образу засобами казки: емоційно-почуттєвого досвіду; інтеграції окремих складових частин почуття у цілісність; встановлення суб'єктивного значення почуття.
- у розробці критеріїв сформованості естетичних почуттів дошкільників, у визначенні педагогічних умов формування естетичних почуттів;
- у характеристиці моделей почуттєвих станів в українських народних казках.

Практичне значення дослідження полягає у розробці методики формування естетичних почуттів дітей 5-6 років засобами української народної казки та методів діагностики почуттєвих станів, рівнів сформованості естетичних почуттів дошкільників. Результати дослідження можуть бути використані у навчально-виховній роботі дитячих дошкільних закладів вихователями, методистами, психологами, психотерапевтами; викладачами, студентами педагогічних вузів і педіатричних факультетів медичних навчальних закладів у ході лекційних та семінарсько-практичних занять. Матеріали дисертації можуть застосовуватися для педагогічної освіти

батьків, надання їм консультативної допомоги з проблем емоційно-почуттєвого виховання дитини.

Вірогідність наукових положень та результатів дисертаційного дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю його теоретичних положень, застосуванням різноманітних взаємодоповнюючих методів науково-педагогічного пошуку, адекватних його об'єкту, предмету, меті і завданням; результативністю естетичного виховання дошкільників на основі використання засобів почуттєвого впливу українських народних казок в експериментальних групах дітей; репрезентативністю вибірки, результатами обробки якісних та кількісних даних експериментального дослідження.

На захист виносяться такі положення:

- українські народні казки містять моделі почуттєвих станів особистості;
- процес формування почуттєвого образу засобами казки складається з чотирьох функціонально пов'язаних етапів: акцентуації емоційно-почуттєвого досвіду; розкриття суттєвих складників естетичного досвіду; інтеграції окремих складових частин почуття у цілісність; встановлення суб'єктивного значення почуття;
- рівні сформованості естетичних почуттів особистості засобами казки характеризуються критерієм емоційно-почуттєвого досвіду та критерієм ціннісних естетичних орієнтацій;
- до педагогічних умов формування естетичних почуттів дошкільників належать: з'ясування та усвідомлення вихователем емоційно-почуттєвого потенціалу казки; моделювання відображених у казці естетичних почуттів шляхом реалізації сюжетно-рольових ігор та драматизацій; екстраполяція набутого почуттєвого досвіду у реальне життя.

Впровадження результатів дослідження здійснювалось у дитячих садках №16, 72, 163, 307, 698 м.Києва та №15, 41, 60 м.Полтави.

Апробація дослідження. Матеріали дисертаційної роботи доповідалися і обговорювалися на засіданнях лабораторії естетичного виховання Інституту педагогіки АПН України /1993, 1994, 1995, 1996 рр./; на звітних науково-практичних конференціях Інституту педагогіки АПН України /1994, 1995, 1996 рр./.

Основні теоретичні положення і висновки дисертації знайшли відображення у восьми публікаціях автора, а також були викладені на наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції "Науково-педагогічні проблеми професійної освіти" /Харків, 1994р./, Міжнародній науково-практичній конференції "Психолого-педагогічні проблеми естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи" /Луцьк, 1996 р./, Міжнародній науковій конференції "Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні" /Київ, 1996 р./, Всеукраїнській науково-практичній конференції "Проблеми сільських навчально-виховних закладів" /Полтава, 1994 р./, Всеукраїнській науково-практичній конференції "Проблеми естетичного виховання та художньої освіти в системі професійної підготовки вчителів" /Полтава, 1995р./, Науково-практичній конференції "Експериментальна педагогіка в ХХ сторіччі" /Київ, 1996 р./ та на методологічному семінарі "Єдність раціонального та емоційно-почуттєвого в освітньо-виховних системах" /Київ, 1996 р./.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури і додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і вибір теми дослідження, показано загальний стан проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, сформульовано завдання, розкрито методологічні основи, викладено методи дослідження, обґрунтовано його наукову новизну, теоретичне і практичне значення, вірогідність здобутих результатів, викладено відомості про їх апробацію, сформульовано основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі - "Зумовленість розвитку дитячої особистості естетичними почуттями" - розкрито особливості вияву емоцій і почуттів у становленні та розвитку особистості; охарактеризовано народну казку як засіб акумуляції естетичних почуттів і їх відтворення у дитячому віці; визначено критерії та показники, за допомогою яких встановлено рівні сформованості естетичних почуттів у дітей засобами української народної казки.

Аналіз теоретичних джерел із проблеми дослідження дозволив зробити висновок про складність, багатогранність та невичненість походження, розвитку, становлення та класифікації емоцій і почуттів.

З'ясовано, що почуття є найвищим виявом переживань дитини. Вони виникають в онтогенезі як результат соціалізації конкретних емоцій, що ситуативно виявляються.

Диференціація почуттів, у яких міститься все багатство емоційних ставлень людини до дійсності не за об'єктом, що їх викликає, а за суб'єктом, який їх переживає, дозволяє поділити всі почуття на позитивні, негативні та індіферентні, з яких починаються позитивні чи негативні /Б.Спіноза, І.П.Павлов/, і визначити єдність позитивних і негативних почуттів загальним поняттям "естетичні почуття" /І.А.Зязюн/. Естетичні почуття виявляються неусвідомлено при сприйманні явищ навколишньої дійсності і мис-

тецтва зокрема. Їх найзагальніше структурування: прекрасне - повторне, піднесене - низьке, трагічне - комічне. Естетичне почуття є концентрованим виявленням соціалізованих емоцій, які виникли в результаті естетичного сприймання, набування людиною естетичного досвіду та досвіду раціонального, логічного. Тому естетичне почуття слід розглядати як почуттєво-теоретичний зріз відношень цінностей об'єктивного світу і суб'єктивних ціннісних орієнтацій людини. Неможливо здійснити процес всебічного гармонійного розвитку людини без розширення сфери її естетичних почуттів, тому що саме на їх основі формуються різновиди людського досвіду, передусім теоретичний і практичний.

Отже, емоційно-почуттєвий світ індивіда має не менше значення, ніж інші підструктури людської духовності, і є предметом виховання такою ж мірою, як, скажімо, розум і воля, особливо у дошкільному, тобто сенситивному періоді розвитку дитячої індивідуальності та необхідною умовою формування особистості. Щодо формування почуттів у власному розумінні цього слова, то нагальним педагогічним завданням тут є оволодіння їхніми кількісно-якісними характеристиками, таким зв'язком із усіма іншими підструктурами людської духовності, який би забезпечував їх гармонійний перебіг. Самого по собі знання мотивів, ідеалів, норм поведінки недостатньо для того, щоб людина ними керувалася. Тільки ставши складником стійких почуттів на рівні підсвідомості, ці знання перетворюються у реальні спонуки до діяльності. Складниками почуттів стають передусім ті явища та умови, від яких залежить розвиток подій, значущих для особистості, і тому таких, що обов'язково сприймаються особистістю зацікавлено.

Формування естетичних почуттів, когнітивних здібностей, художніх інтересів, фантазій, оволодіння практичними навичками найінтенсивніше відбувається у дитинстві. Через накопичення диференційованих слухових, зорових, тактильних вражень у процесі

становлення та розвитку духовного світу дитини виникає і її інтерес до гармонії звуків, кольорів, форм, зароджується елементарна естетична вибірковість - естетичні почуття, смаки, ідеали, що визначаються рівнем відповідних знань, конкретно-чуттєвим досвідом індивіда, набутим в життєвих обставинах, і знань, накопичених народом, суспільством впродовж їх історичного розвитку. Тому теоретичне обґрунтування педагогічної моделі формування почуттів у дітей дошкільного віку акцентує необхідність врахування чотирьох основних підходів, що інтегрують суб'єктивні характеристики з культурологічними цінностями:

- аналіз конкретних форм і способів трансляції культури відповідно до вікових рівнів і спроможностей дітей;
- розгляд розвитку дитини в контексті різноманітних соціально-культурних форм і рівнів, зокрема конкретної країни, соціальної верстви, родини;
- підхід до розвитку психіки дитини не як єдиного, монологічного утворення, що з'являється через перехід від інтердо інтрапсихологічних процесів, а як складної діалогічної структури;
- вивчення ролі існуючих у культурі форм передачі людського досвіду /зокрема казки/ для розвитку дитячої свідомості.

Виходячи із викладеного, для дослідження виокремлено дітей 5-6 років, маючи на увазі, що казка і рольова гра належать до основних засобів становлення і розвитку естетичного досвіду і його основнішого складника - естетичних почуттів. Проте виділення цієї вікової групи є досить умовним і в окремих випадках розроблену систему виховних заходів доцільно використовувати для дітей віком 3-4 років, залежно від рівня їх природних здатностей уосіблювати сприйманий світ поняттями і образами, розумом і почуттями.

Психолого-фізіологічні особливості емоцій і почуттів уможливають їх використання для формування потреб, аперцептивних і

діяльнісних навичок особистості у 5-6- річному віці засобами казки-здавна відомого фіксатора всіх видів людського досвіду.

Казка завжди в усіх народів найбільше апелювала до дитячого віку, бо крім досвіду несла і продовжує нести в собі потужні навантаження почуттєвості, здатної не лише облагородити особистість, а сприяти її гармонійному духовному розвитку. Тому прогресивна вітчизняна педагогіка вбачає у казці винятково сильного, але делікатного та чутливого вчителя /Є.М.Водовозова, В.Ф.Одоевський, С.Ф.Русова, В.О.Сухомлинський, Є.І.Тихеева, К.Д.Ушинський, О.О.Фльоріна/.

Дивовижна властивість казки і її виховного впливу полягає у тому, що дитина заворожується різноманітними відтінками почуттів, уважно прислуховуючись до знайомих слів та відкриваючи в них щось нове. І хоча в казці діють вигадані персонажі, почуття дитини справжні, може дещо пом'якшені. А здатність казки вводити дошкільників у світ фантазії сприяє пробудженню дитини до співтворчості, у щасливому випадку - до творчості.

Естетична функція казки, за визначенням Л.Ф.Дунаєвської, виявляється в яскравому, динамічному, романтичному зображенні подій, розважальності, гіперболізації фізичних та духовних якостей персонажів, тому психологічному впливові на слухачів, який викликає у них співпереживання, тривогу, радість. Ця функція якнайповніше розкривається в українських народних казках, що характеризуються протужним емоційно-почуттєвим полем, акумулюючи пережиті багатьма людьми почуття краси, добра, віри в їх непереможну силу. Через призму казки дошкільник опановує набутий поколіннями почуттєвий досвід, співчуваючи горю, радіючи перемозі казкових героїв, відчуваючи і починаючи любити добро та красу.

Казка, що систематично використовується у роботі з дітьми, навчає їх пережити радість від почутої або прочитаної історії; розвиває у них естетичні почуття, смаки, сприймання, уяву,

пам"ять, інтереси, нахили, здібності; уможливорює глибинніше відчуття характеру, настрою твору; сприяє виникненню активного ставлення до життя; спонукає дитину до розкриття власного творчого потенціалу, вигадування на основі казкового сюжету ігор, складання віршів, малювання, придумування власних казок.

Отже, виступаючи еталоном "доброго", "світлого", "прекрасного", українська народна казка є одним із найкращих засобів формування у дошкільників естетичних почуттів, оскільки містить наочні моделі почуттєвих станів особистості. Тому на етапі констатуючого експерименту вивчалось використання українських народних казок у процесі формування естетичних почуттів дітей 5-6 років. Було розроблено систему критеріїв та їх показників /табл.1,с.14/, яка забезпечила можливість визначення рівнів сформованості естетичних почуттів дошкільників /"високий", "достатній", "недостатній"/ на основі обізнаності дітей із українською народною казкою.

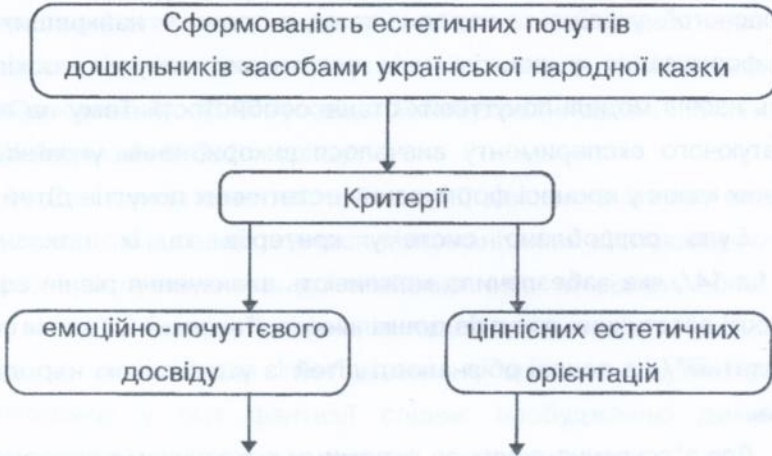
Для з'ясування даних за окремими показниками використовувалась комплексна методика, яка включала бесіди з дошкільниками, спостереження за грою дітей, аналіз відеозаписів занять, тестування за допомогою спеціально розроблених образотворчих та ігрових завдань, використання психодрами, анкетування вихователів, батьків.

Дослідження рівнів сформованості естетичних почуттів дітей дошкільного віку виявило недостатній стан сформованості цієї якості. Експериментом було охоплено 412 старших дошкільників і з'ясовано, що понад половину з них знаходяться за двома критеріями на недостатньому рівні /відповідно 60% та 69,4%/, що є свідченням неефективності традиційної методики роботи з казковим жанром, яка не забезпечує достатньої реалізації педагогічних можливостей української народної казки щодо формування естетичних почуттів дошкільників, хоч казковий образ - еталон є гене-

зисно-сприйнятливою і незамінною формою для становлення естетичного досвіду дитини.

Таблиця № 1

Критерії сформованості естетичних почуттів дошкільників засобами української народної казки

Критеріальні показники:

- уявлення дитини про естетичні категорії /"прекрасне", "піднесене", "потворне", низьке", "трагічне", "комічне"/;
- пережите відчуття прекрасного при сприйманні української народної казки;
- наявність потреби до відтворення естетичних почуттів, перехитих у процесі спілкування з казкою.
- вміння дошкільника розпізнавати і відтворювати окремі суттєві складники почуттів;
- володіння навичками створення цілісного почуттєвого образу;
- уміння встановлювати суб"ективне значення відображуваного об"єкта, переносити набутий почуттєвий досвід у реальне життя.

Ці критеріальні показники використані для характеристики і змістовного вияву естетичного досвіду дитини.

У другому розділі - "Педагогічні умови формування естетичних почуттів дітей дошкільного віку засобами українських народних казок" - обґрунтовано модель формування естетичних почуттів дошкільників засобами казки; викладено хід і результати формуючої дослідно-експериментальної роботи та визначено її ефективність.

Виховна модель /табл.2, с.16/ передбачає розгорнутий у часі педагогічний процес, що умовно поділяється на чотири етапи, і ґрунтується на таких концептуальних засадах:

- зміст та послідовність педагогічних заходів залежить від рівня акцентуації емоційно-почуттєвого досвіду дитини й вибору оптимальної для формування її естетичних почуттів української народної казки;
- етапність перебігу заходів зумовлена послідовною актуалізацією структурних складових естетичного досвіду та способів його вияву особистістю;
- основним педагогічним підходом до формування естетичних почуттів дошкільника є створення умов для безпосереднього переживання вихованцем казкового сюжету;
- рушійною силою процесу формування естетичних почуттів виступає сформована потреба дошкільника "побути" в образі прекрасного героя;
- важливим етапом формування естетичних почуттів є навчання дітей перенесенню набутого почуттєвого досвіду в їх реальне життя.

Ефективність теоретично розробленої моделі формування естетичних почуттів дітей дошкільного віку засобами українських народних казок перевірено під час формуючої дослідно-експериментальної роботи /ФДЕР/, яка проводилась на базі дитячих дошкільних закладів міст Києва та Полтави в умовах планового перебігу навчально-виховного процесу протягом 1994-1995 років.

Із цієї метою було використано експериментальні /44 старших дошкільники/ та контрольні /40 дітей/ групи.

Таблиця № 2

*Модель формування естетичних почуттів у дошкільників
засобами української народної казки*

№ п/п	Етапи	Головні завдання та прийоми	Педагогічні методи і засоби
1.	Акцентуація емоційно-почуттєвого досвіду	створення емоційно-почуттєвого та візуально-вербального образу казки	створення умов для безпосереднього переживання казки: наочних-використання ілюстративного ряду казки; словесних- експресивна подача казки; практичних- гра в казку, яка відбиває сюжетну лінію.
2.	Розкриття суттєвих складників естетичного досвіду /почуттів, поглядів, ідеалів, потреб, смаків/	вироблення навичок понятійно-почуттєвого розпізнавання і відтворення сюжету казки, позитивних і негативних героїв, їхніх гуманних і антигуманних вчинків	тренувальні та тестові ігрові завдання.
3.	Інтеграція окремих складових частин почуття у його цілісний вияв	формування вміння розпізнавати і відтворювати цілісний почуттєвий образ	драматизація, рольова гра, індивідуальні консультації, експресивне малювання.
4.	Встановлення суб"єктивного значення почуття для вихованців	навчити переносити набутий почуттєвий досвід у реальне життя, у світ людських стосунків	рольова гра, психодрама.

Відповідно до теоретичної моделі формуюча дослідно-експериментальна робота складалася з чотирьох етапів: етапу акцентуації емоційно-почуттєвого досвіду; етапу розкриття суттєвих складників естетичного досвіду; етапу інтеграції окремих складових частин почуття у його цілісний вияв; етапу встановлення суб"єктивного значення почуття для вихованців та його визначення

на різних видах занять як складової частини загальної навчально-виховної програми дитячого закладу.

Згідно з головним завданням першого етапу теоретичної моделі відповідний етап формуючої дослідно-експериментальної роботи спрямовувався на забезпечення умов для безпосереднього переживання вихованцями казки. Здійснювались такі педагогічні підходи: експресивна подача сюжету казки тембровими відтінками окремих станів казкових персонажів; створення специфічного вербального портрету кожного образу у динаміці його розвитку; прослуховання запису казки на платівці в авторському виконанні; використання ілюстративного ряду казки - живописних ілюстрацій, діафільмів, відеозаписів; активізація діяльності дошкільників казковою грою /" Вечірня колісанка", "Оживи картинку", "Розкажи казку від імені різних її героїв", "Проілюструй казку", "Придумай різні варіанти кінцівки казки"/.

Послідовна реалізація педагогічних заходів I-го етапу розробленої моделі активізувала емоційно-почуттєвий досвід дошкільників, про що свідчили радісне збудження дітей від пропозиції вихователя працювати з казкою, бажання кожної без винятку дитини в експериментальних групах гратися в казку, почуттєво-позитивна зустріч експериментатора вихованцями.

Успішне впровадження першого етапу моделі та логіка взаємодії дитини із народним казковим твором уможливили перехід до етапу розкриття суттєвих складників естетичного досвіду з метою вироблення навичок дошкільників у розпізнаванні та відтворенні окремих складників прекрасного, потворного, радості, суму, подиву, страху, любові, зафіксованих казкою, шляхом використання психотренінгу.

Завданням третього етапу експерименту було формування у дошкільників умінь розпізнавати і відтворювати цілісний почуттєвий образ засобами драматизації, рольової гри, експресивного малю-

вання, індивідуальних консультацій, які якнайповніше забезпечують потребу дитини закріпити в діяльності прекрасний образ, "пережити" почуття, відчуті стан казкового героя, на практиці творити красу, перемагати зло. Тому в аспекті основного педагогічного методу на даному етапі була спеціально розроблена гра " Бал Білої квітки", що завершувалася колективним обговоренням дитячих робіт, які оцінювалися за експресією виражених почуттів. Проведення третього етапу запронованої методики сприяло також збагаченню ігрової діяльності дітей, орієнтувало їх на використання казкових сюжетів у повсякденній ігровій діяльності.

Целеспрямовано проводилася робота на четвертому етапі експериментальної роботи, який мав на меті навчити дітей переносити набутий ними почуттєвий досвід у реальне життя за допомогою психодрами та рольових ігор. Так, запропонована гра "Допоможи" ґрунтувалася на внесенні казкового елемента в реальне життя та була логічно пов'язана із грою "Бал Білої квітки", проведеною на попередньому етапі. Повна екстраполяція набутого почуттєвого досвіду у життєві ситуації здійснювалась на основі розігрування та імітації подій, які вихователь спостерігав під час повсякденної роботи у групі /різноманітні суперечки, конфлікти комунікативного характеру/. Підкреслимо, що діти виявили високий рівень /97%/ орієнтації у почуттєвій палітрі розіграваних шляхом психодрами ситуацій. Почуття, вчинки, поведінку дошкільників із експериментальних груп було нескладно корегувати, спрямовувати в позитивне русло.

На різних етапах експериментальної роботи було проведено три вимірювання: початкове, контрольне та кінцеве. На основі аналізу показників зроблено висновок про значне підвищення рівнів сформованості естетичних почуттів дошкільників засобами української народної казки. Так, зменшилась кількість дітей дошкільного віку з "недостатнім" рівнем із двох критеріїв, яких ста-

ло 13,6% (за критерієм емоційно-почуттєвого досвіду) та 25% (за критерієм ціннісних естетичних орієнтацій особистості) /було відповідно 63,7% та 75%/; зросла кількість дошкільників на позитивних рівнях: на "достатньому" стало 54,6% та 47,7% /було 29,5% та 25%/ і на "високому" - 31,8% та 27,3% /було 6,8% та 0%/ . У контрольних групах значних змін не зафіксовано, хоча навчання за традиційною методикою сприяло тому, що в середньому 2-3 дошкільники перейшли на більш високий рівень сформованості естетичних почуттів, але жоден з них не досягнув високого почуттєвого рівня.

Важливим результатом формуючого експерименту стало те, що поглибився та розширився емоційно-почуттєвий досвід дошкільників, у них з'явився стійкий інтерес до української народної казки як джерела емоційно-почуттєвих надбань, сформувався вміння дітей розкривати почуттєві властивості об'єкта та екстраполювати їх у реальне життя.

Експериментальна перевірка розробленої нами теоретичної моделі формування естетичних почуттів дошкільників засобами української народної казки дала змогу виявити її доступність, дієвість, необхідність щодо емоційно-почуттєвого розвитку кожного із вихованців.

У висновках викладено основні положення роботи.

В результаті проведеного теоретичного дослідження на основі структурування почуттів розкрито функціональні складові процесу їх формування: акцентуація емоційно-почуттєвого досвіду; розкриття суттєвих складників естетичного досвіду; інтеграція окремих складових почуттєвих переживань у цілісність; встановлення суб'єктивного значення почуття. Узагальнення результатів дослідження виявило, що казка є сприятливим матеріалом для емоційно-почуттєвого розвитку особистості, оскільки містить моделі почуттєвих станів: художній опис, образну характеристику

процесу переживання почуттів людиною. На цій основі розкрито педагогічні можливості українських народних казок щодо моделювання почуттєвих станів особистості та їх перенесення у реальний життєвий досвід дошкільника.

На основі проведеного теоретичного аналізу проблеми розроблено критерії сформованості естетичних почуттів дошкільника /емоційно-почуттєвого досвіду; ціннісних естетичних орієнтацій/ та з'ясовано їх суттєві ознаки, що уможливило визначення рівнів сформованості естетичного досвіду дитини.

У ході дослідження теоретично обгрунтовано та експериментально перевірено модель формування естетичних почуттів дошкільників засобами української народної казки. Виявлено педагогічні умови реалізації цієї моделі:

- розкриття та усвідомлення вихователем емоційно-почуттєвого потенціалу казки;
- моделювання відображених у казці естетичних почуттів шляхом реалізації сюжетно-рольових ігор та драматизацій;
- екстраполяція набутого почуттєвого досвіду у реальне життя засобами психодрами.

Виконана робота не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого дослідження потребують питання, пов'язані з розширенням змістового компонента методики та з актуалізацією емоційно-почуттєвого досвіду дитини і розвитком її креативних здібностей.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях автора:

1. Естетична палітра казок про тварин // Початкова школа.-1994.- №5.-С.28-30.
2. Чарівний світ казок // Початкова школа.-1994.-№11.-С. 21-23.

3. Виховні можливості українських народних казок //Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти: Науково-методичний збірник.-Київ, 1994.-С. 206-207.
4. Виховання естетичних почуттів засобами українських народних казок //Проблеми сільських навчально-виховних закладів: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 18-21 квітня 1994.- Полтава, 1994.- С. 87-88.
5. Українська народна казка як засіб формування естетичного світогляду//Проблеми естетичного виховання та художньої освіти в системі професійної підготовки вчителів: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 17-19 травня 1995 р.-Полтава, 1995.-С. 221-223.
6. Роль естетичних почуттів у процесі формування особистості//Експериментальна педагогіка в ХХ сторіччі: Матеріали науково-практичної конференції 16-17 травня 1996 р. -К.: Вересень, 1996.-С. 125-126.
7. Особливості використання українських народних казок у естетичному вихованні дошкільників //Психолого-педагогічні проблеми естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи: Збірник праць Міжнародної науково-практичної конференції 16-17 травня 1996 р.-Київ-Луцьк, 1996.-С. 46-48.
8. Почуттєве виховання дитини //Єдність раціонального та емоційно-почуттєвого в освітньо-виховних системах: Науково-методичний збірник. - Харків, 1996. -С . 291-293.

ПАБАТ В.В. Формирование эстетических чувств детей дошкольного возраста средствами народной сказки. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук, 13.00.01 - теория и история педагогики.

Институт педагогики АПН Украины, г. Киев, 1997.

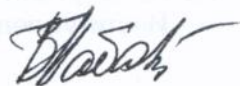
Формирование эстетических чувств связано с определением и контролем чувств. Украинские народные сказки содержат модели эстетических чувственных состояний, поэтому они должны быть ядром специальной обучающей методики. Исследование убедительно показывает длительный положительный эффект активно-го эстетического развития средствами сказки, в процессе которого методы обучения вовлекают дошкольников во все сферы их самоутверждения: эмоциональную, воображения, интеллектуальную, физическую, социальную, таким образом, что формирование эстетических чувств реально и эффективно.

PABAT V.V. The Education of Preschool Children's Aesthetic Feelings Through Folk Tales.

The thesis for the scientific degree of the Candidate of Pedagogical Science on speciality 13.00.01 - the pedagogic theory and history. The Institute of Pedagogics of the Ukrainian Academy of Pedagogical Sciences. Kyiv, 1997.

The education of aesthetic feelings is concerned with the refining and control of feelings. Ukrainian folk tales contain the aesthetic feeling models so they must be part of the central core of special teaching strategy. The research shows clearly the lasting, positive effects of an active aesthetic development through tales when teaching methods involve preschool children in all aspects of their self-affirmation: emotionally, imaginatively, intellectually, physically, socially, so that education of the aesthetic feelings becomes possible and effective.

Ключові слова: естетичні почуття, моделювання почуттів, трансформація почуттів, українська народна казка.

Підписано до друку 17.12.96р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Тираж 100. Зам. 129.

Відділ оперативної поліграфії
Центру "Міжнародна освіта"
227-12-75, 227-37-86

441985

AB 36.873